

İPM | IPC

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ ALGISI

ÖZGE KEMAHLIOĞLU ve E. FUAT KEYMAN

Mayıs 2011

İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi
National Democratic Institute
MetroPOLL Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi

Burada ifade edilen görüşler bu raporun yazarlarına ait olup, bu çalışmaya katkıda bulunan diğer kurum ve kişilerin fikirlerini temsil etmez.

Türkiye, 1980'lerden başlayarak, 1990'larda hızlanan, 2000'lerdeyse derinleşen ve kristalize olan bir “**dönüşüm süreci**” yaşıyor. 2010'lı yıllarda da, dönüşüm süreci, hiç şüphe yok ki, siyasetten ekonomiye, dış politikadan güvenliğe, kültürden yaşam tarzına, ve toplumsal ilişkilerden günlük yaşama uzanan geniş bir yelpazede derinleşerek devam edecek. Bu dönüşüm süreci, aktörleriyle, mekansal ve zamansal dinamikleriyle, ve etkileriyle, sadece ulusal ve yerel boyutlarda değil, aynı zamanda da, bölgesel ve küresel boyutlarda da yaşanıyor. Türkiye, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel boyutlarda yaşanan, giderek toplumsal yaşamın her alanına yaygınlaşan ve derinleşen bir dönüşüm süreci yaşıyor. Dahası, bir taraftan, tüm sorunlarına rağmen, tam üyelik müzakere süreci olarak devam eden Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye'nin her gün giderek artan küresel görünürlüğü ve önemi, dönüşüm sürecinin önemli nitelikleri olarak ortaya çıkarken, diğer taraftan da, yerelden başlayarak ulusal ölçekte önem kazanan kimlik talepleri, toplumsal kutuplaşma, kurumsal kavga, ve siyasal haklar ve sivil özgürlükler alanlarında giderek artan kaygılar bu sürecinin risklerini oluşturuyorlar. **Dönüşüm sürecinde Türkiye, bu bağlamda, önemli bir “ikilem”le karşılaşılıyor. Türkiye'nin dönüşüm süreci, karmaşık, ve çelişki yapısı içinde, demokrasi ve birlikte yaşama boyutlarında ciddi eksiklikler gösteriyor.** Bu nedenle, dönüşüm süreci ile demokratikleşme arasındaki ilişkide giderek artan “bağlantısızlık, kopuş, ya da eksiklik”, siyasal gündemin en önemli odak noktalarından biri konumuna geldiğini görüyoruz; ve, bu ilişkinin içeriğini ve çok boyutlu karmaşık yapısını çalışmamız ve tartışmamız gerekiyor. **Dönüşüm-demokrasi ilişkisini “karşılıklı olarak birbirlerini belirleyen ve şekillendiren süreçler arası bir ilişki” olarak yeniden kurabildiğimiz zaman, Türkiye'nin daha iyi, adaletli, demokratik, geleceğe karşı güven duyan, farklılıkları içinde birlikte yaşama kültürü güçlenmiş, ve küresel sorunların çözümüne katkı veren bir toplumsal oluşuma dönüşümü de olanaklı hale gelecektir.**

Demokrasi üzerine yapılan gerek ampirik ve kurumsal, gerekse de kuramsal ve tarihsel çalışmaları taradığımız zaman, aralarındaki farklılıklara rağmen, bu çalışmaların dünya üzerindeki ülkeleri, sahip oldukları siyasal rejimlerin hareket tarzlarına ve niteliklerine bağlı olarak aşağıdaki yoldan sınıflandırdıklarını görebiliyoruz. İkinci Dünya

Savaşı'nın bitiminden bugüne demokrasinin küresel ölçekte yaygınlaşması olgusu içinde, bugün dünya üzerindeki ülkeleri;

- a) çok partili siyasal yaşama sahip ve seçimler yoluyla iktidara gelme sürecini başlatan, ve böylece “**demokrasiye geçiş yapan**” ülkeler;
- b) demokrasiye geçiş sürecini başlattıktan sonra, hem yürütme, yasama ve yargı arasındaki “güçler ayrımı”nı, ve “yargının bağımsızlığı”nı demokratik normlar temelinde kurarak, hem de, devlet-toplum/birey ilişkilerini vatandaşlık “hakları ve özgürlükleri alanının genişletilmesi” temelinde düzenleyerek, “**demokrasilerini sadece bir “siyasal rejim” olarak değil, aynı zamanda da, bir “siyasal kültür” olarak da pekiştiren ve güçlendiren ülkeler**”, diğer bir deyişle, “**demokrasinin kasabasının tek kuralı olduğu ülkeler**”; ve
- c) bu iki süreci tamamladıktan sonra, “**demokrasilerini, “toplumsal yaşam biçimi” olarak derinleştiren ülkeler**” olarak sınıflandırabiliriz.

Bu sınıflandırmaya benzer bir nitelikte, demokrasi üzerine yapılan, ve bizim bu çalışmanın ikinci kısmında özetleyeceğimiz bazı çalışmaların da, siyasal rejimleri, (a) “**tam demokrasiler**” (demokrasilerini pekiştirmiş ve derinleşme aşamasına geçme noktasında bulunan ülkeler); (b) “**kusurlu demokrasiler**” (demokrasiye geçmekle birlikte, özellikle siyasal haklar ve sivil özgürlükler alanında demokrasilerini pekiştirememiş ülkeler); (c) “**melez rejimler**” (demokrasiye geçmekle birlikte, gerek devlet-hükümet ilişkileri, gerekse de haklar ve özgürlükler alanlarında ciddi demokrasi eksiklikleri yaşayan ülkeler); ve (d) “**otoriter rejimler**” (demokrasiye hala geçememiş ülkeler) olarak sınıflandırdığını görüyoruz.¹ Bu iki tür sınıflandırmayı beraber ele aldığımız zaman şu saptamayı yapabiliyoruz; Türkiye, bugün, “**demokrasiye geçiş süreci**”ni **tamamlama aşamasına gelmiş, fakat demokrasisini devlet-hükümet ve devlet-toplum/birey ilişkilerinde pekiştirme ve güçlendirme aşamasına getirememiş ‘kusurlu bir demokrasi’, hatta, melez rejim olma algısının da güçlendiği bir ülke**” görüntüsündedir. Bu anlamda da, şu noktanın da altını çizmeliyiz: **Türkiye’de**

¹ E. Özbudun. Contemporary Turkish Politics, Lynne Reiner, Boulder, 2000, E. F. Keyman and Z. Öniş, Turkish Politics in a Changing World, Bilgi University Press, Istanbul, 2007.

yaşadığımız dönüşüm süreci içinde demokrasinin bugün karşı karşıya olduğu tehlikeler, ikilem ve sorunlar, demokrasiye geçişten çok demokrasinin pekişmesiyle ve güçlenmesiyle ilgili olarak ortaya çıkıyorlar; var olan demokrasinin kusurlu ve melez rejime dönüşme riskini ortaya çıkartıyorlar; ve, toplumsal algı düzeyinde de, demokrasimiz, ilerleme, pekişme, derinleşme eğilimi yerine, tam da aksi istikamette, kusurlu olma, hatta otoriterlikle ilişki içinde melezleşme eğilimde olan bir yapıda görülüyor.

Bu sonuç, sadece, bugün yurtiçinde ve yurtdışında yapılan “Türkiye’de demokrasi” tartışmalar içinde, son dönemlerde sıklıkla vurgulanan, yapıcı bir eleştiri, ya da kötü niyetli bir saptama olarak görülmemelidir. Bu çalışmada özetleyeceğimiz gibi, **“kusurlu ve melez rejime dönüşme riski taşıyan demokrasiye sahip olduğumuz”** saptaması, gerek yurtdışında demokrasi üzerine yapılan nicel ve nitel çalışmalar içinde Türkiye sıralamasına baktığımız, gerekse de, Türkiye içinde, demokrasi sorusu üzerine odaklanmamış olsa bile, dolaylı olarak bize demokrasimizin niteliği ve hareket tarzıyla ilişki ip uçları veren çalışmaları taradığımız zaman da, ortaya çıkan bir sonuçtur. Bugün Türkiye’de, dönüşüm süreciyle demokrasi arasında bir bağlantısızlık, bir negatif korelasyon ilişkisi vardır; **dönüşüm süreci hızla yaygınlaştıkça ve derinleştikçe, demokratikleşmeyi değil; fakat, Türkiye demokrasisinde, özellikle, 2001-2005 yıllarında Türkiye-AB ilişkileri içinde ve Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama çabası isteğiyle yakalanan ve yaşama geçirilen demokratik reform sürecinden geri dönüş riskini, ve kusurlu bir demokrasi olma niteliğini ortaya çıkartmaktadır.** Hatta, **Türkiye demokrasisi, kusurlu demokrasi ile melez rejim arasında bir yere sıkışmış durumdadır.** Bu da, bize, bugün Türkiye’nin temel sorunlarından birisinin, belki de en genel ve önemlisinin, demokrasinin, bir “siyasal rejim”, bir “siyasal kültür”, bir “toplumsal yaşam biçimi” olarak pekiştirilmesi ve güçlendirilmesi olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Türkiye demokrasisi üzerine yapmış olduğumuz bu saptamaları, nesnel ve bilimsel düzeyde de, temellendirmek, detaylandırmak, ve güçlendirmek gereksinimi içindeyiz. Bu gereksinim bize, Türkiye’de ilk defa, tüm ilgisini demokrasi

üzerine odaklayan bir çalışma yapma kararını aldırdı. **İstanbul Politikalar Merkezi, National Democratic Institute ve MetroPoll Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, ortak çalışarak, iki aşamadan oluşan “Türkiye’de Demokrasi Algısı” çalışması yapmaya karar verdi. Çalışmanın ilk aşaması, MetroPoll’ün yaptığı 26 ilde ve 1514 kişiyle, 6-12 Nisan 2011 ve 5 Mayıs 2011 tarihlerinde yaptığı araştırmalara, ve bu araştırmalardan elde edilen bulgularla, Türkiye’yi içeren ya da Türkiye üzerine yapılan ilgili araştırmaların bulgularının karşılaştırılmasına, ve bu yolla, elimizdeki bulguların güçlendirilmesine dayanmaktadır. Elinizdeki bu rapor, araştırmamızın ilk aşamasının bulgularına dayanan bir çözümlemeyi içermektedir. Araştırmamızın, ikinci aşamasında, ilk aşamada elde ettiğimiz bulguları, yapacağımız “odak grup çalışmalarıyla” temellendirip detaylandıracağız. Odak grup çalışmaları, Türkiye’deki demokrasi algısında farklılaşma yaratabilecek, “bölgeler”, “kimlikler”, “kadınlar ve gençler”, ve “meslek grupları” içinde yapılacaktır.

Bu bağlamda, “**Türkiye’de Demokrasi Algısı**” çalışması, hem demokrasimizin “niteliği”, hem de, toplum tarafından “algılanması” boyutlarını içermektedir, ve bu yapısıyla, Türkiye demokrasisi üzerine daha bütüncül bir tabloyu ortaya çıkartmaktadır. Çalışmamız toplumun demokrasi algısını ortaya koyarak, sadece, bugüne kadar demokrasi üzerine çalışmalarda var olan bir eksikliğin tamamlanmasına katkı vermemeiş, aynı zamanda, ve daha da önemlisi, siyasi aktörler ile toplum arasında, demokrasinin işleyişi temelinde ortaya çıkan benzerliği göstermiştir. Bundan sonraki bölümlerinde açımlayacağımız gibi, **belki de altını çizmemiz gereken en önemli nokta, Türkiye demokrasisinin kusurlu ve melez rejime dönüşme riski taşıyan niteliğiyle, toplumun demokrasiyi, özellikle siyasal haklar ve sivil özgürlükler alanlarında algılaması arasında görülen ciddi benzerlik ve paralelliktir.**

Türkiye’de demokrasinin işleyişi ile ilgili göstergeler

Türkiye’deki demokrasinin işleyişini değerlendiren, uluslararası kuruluş ve üniversiteler tarafından hazırlanmış, ülkelerdeki demokrasi seviyesini ölçen indeksler ile Türkiye’de daha önce yapılmış ankete dayalı akademik çalışmalar bulunmaktadır. Genel olarak Türkiye’de sorunlu bir demokrasi olduğu tespiti yapılmıştır.²

Hangi nedenlerden dolayı demokrasinin sorunlu görüldüğünü indekslerin oluşturulmasında kullanılan başlıkları ayrı ayrı ele alarak inceleyebiliriz.

Haklar, Özgürlükler ve Vatandaşlık

Ülkelerdeki demokrasi seviyesini ölçen demokrasi indekslerinin dikkate aldıkları göstergelerin en önemlilerinden biri ülkelerdeki hak ve özgürlüklerin durumudur. Bu durumu tespit etmek amacıyla düzenlenen anketlerde ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü, inanç özgürlüğü, grup hakları, cinsiyet eşitliği ve etnik eşitlik gibi konularda sorular sorulmaktadır.

İfade özgürlüğü Türkiye’de problemlili kabul edilen alanlardan biridir. Özellikle 2008 ile 2010 yılları arasında medya özgürlükleri alanında yaşanan problemler, son yıllarda Türkiye’nin The Economist Intelligence Unit (EIU)’in Demokrasi İndeksi sıralamasında gerilemesine sebep olmuştur.³

Freedom House (Hürriyetler Evi, FH) tarafından yapılan “Dünyada Özgürlük” anketinde 'ifade ve inanç özgürlüğü' başlığı altında çeşitli sorular yer almaktadır. Hükümetin politikalarını eleştirenlerin nasıl muamele gördüğü, medya kuruluşlarına karşı uygulanan cezalar ve sansür, hükümetin yanlı medya kuruluşlarına desteği, medya içeriğine müdahalesi, muhalefet partilerinin medyaya erişiminin engellenmesi, gazetecilerin gerekçesiz yargılanmaları ve tutuklanmaları gibi konularda mevcut durum sorgulanmıştır. Bu anketin değerlendirmelerine bakarak medya ve gazetecilere yönelik

² FH Türkiye’deki demokrasi seviyesini “kısmen özgür olarak” belirlemiş (2002-2011), son yıllarda oluşturulmaya başlanmış EIU indeksi ise Türkiye’yi melez rejim olarak tanımlamıştır. POLITY IV indeksine göre Türkiye demokratik ülkeler kategorisinde yer almıştır fakat aldığı puan olan yedi demokrasi sınırını belirleyen altı puanın ancak bir üstünde yer alabilmiştir.

³ EIU’ın Demokrasi İndeksi anket çalışmasında yazılı ve elektronik basının özgürlüğü, internete erişim, ifade özgürlüğü ve medya içerikleri ile ilgili sorular yönelmiştir. Bu tarz sorulara dayanan sivil özgürlükler notu Türkiye için yıllar içinde düşüş trendinde olmuştur: 2007’de 5,59, 2008’de 5, 2010’da 4,71.

cezalar ve tutuklamaların düzenli olarak devam etmesi,⁴ geniş anlamda tanımlanan değerlere aykırılıktan RTÜK'ün yayıncılara yaptırımlar uygulaması,⁵ başka sektörlerde çıkarları olan büyük holdingler tarafından yönetilen medya organizasyonlarının belli bir siyasi eğilimi yansıtan haberler hazırlaması, 2006 anti-terör kanununun gazetecilerin tutuklanması yolunu açması gibi durumlar eleştirilmiştir.⁶

İfade özgürlüğü gibi inanç özgürlüğü de Türkiye'de problem yaşanan alanlardan biridir. Örneğin, Dünyada Özgürlük anketi dini grupların baskılara maruz kalıp kalmadığı, liderlerinin nasıl seçildiği, hükümetin bu bağlamda müdahalesi olup olmadığı, din eğitiminin sınırlandırılması gibi konularda sorular yönelmiştir. Sorunlu olarak belirlediği alanlar Yahudi, Ortodoks Hıristiyan ve Ermeni Hıristiyan azınlıkların Türk toplumuna entegre edilmemesi, Aleviler gibi Sünni olmayan diğer Müslüman grupların yasal statüden yoksun bırakılması ve Hıristiyan azınlıkların ırkçılığa ve düşmanlığa maruz kalması, devam etmekte olan kamuda başörtüsü yasağı,⁷ azınlık dinlerinin ibadethane kurmada kısıtlamalarla karşılaşması, Hıristiyan kiliselerinin zorluklarla karşılaşmaları ve bu azınlıkların din adamı eğitmede yaşadıkları zorluklar⁸ şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'de yaşayanların bu konuyla ilgili algılarına bakacak olursak, dinin Türkiye'de baskı altında olduğu görüşü 1999'da % 42 iken 2006'da % 17'ye düşmüştür.⁹ 1999'daki bir ankete cevap verenlerin %31'i İslam dininin özgürce uygulanmadığını düşünürken, bu oran 2006'da %14'e düşmüştür.¹⁰ 2005'te yapılan bir anket çalışmasında ise "Hıristiyan veya Yahudiler ile komşu olsaydınız, onlarla sosyalleşir miydiniz?" sorusu sorulmuş ve yüzde yetmiş beşin üstünde olumlu cevap alınmıştır.¹¹

⁴ Freedom house 2005 raporu.

⁵ Örneğin RTÜK, PKK saldırılarının yayımlanmasını Ekim 2007 tarihinde yasaklamıştır. Bknz: Freedom House 2008 Raporu.

⁶ Freedom house 2007 ve 2010 Raporları.

⁷ Freedom house 2010 Raporu.

⁸ Freedom house 2002 Raporu.

⁹ "Religion, Society and Politics in a Changing Turkey", Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, TESEV, 2007

¹⁰ "Religion, Society and Politics in a Changing Turkey", Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, TESEV, 2007

¹¹ Ülkenin batısında yaşayan vatandaşların % 76,4'ü ve doğdakilerin % 77,2'si olumlu cevap vermiştir. Doğu Ergil "Results of a survey conducted in 2005 on democracy in Turkey," European Journal of Turkish Studies, 2006

Freedom House değerlendirmelerine göre bir başka sorun grup hakları ile ilgilidir. Yıllar içinde değişim yaşanmış olsa da Kürtlerin azınlık grubu olduğunun reddi¹², hükümetin Kürt dilinin varlığını reddediyor olması ve devlet okullarında Kürtçe öğrenimini yasaklaması,¹³ Kürtçe yayının halen sınırlandırılmalarla karşı karşıya kalması, gazetelerinin kapatılıyor olması¹⁴ gibi nedenlerden ötürü bu grubun resmi ve gayri resmi ayrımcılığa maruz kaldığı görüşü belirtilmiştir. Sorun yaşayan bir başka grup da kadınlardır. 2004 baharındaki anayasa değişiklikleriyle kadına yasal olarak tam eşitlik verilmiştir.¹⁵ Ancak pratikte kadınların erkeklere göre statüsünün çok düşük olması kadınlara eşit davranılmadığı algısına sebep olmaktadır. 2007 seçimlerinde parlamentodaki kadınların sayısı neredeyse iki katına çıkmış, ancak bu sayı 50'nin altında kalmıştır.¹⁶ UNDP tarafından 2006'da yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'deki seçmenlerin % 82'si kadın siyasetçi sayısının artmasını istiyor; % 77'si kadınların siyasette az temsil edilmesi nedeninin kadınlara yeterli şans verilmemesi olduğunu söylüyor ve seçmenlerin % 78'i kadınların, katılırlarsa siyasetin şeklini ve içeriğini değiştireceğini düşünüyordu.¹⁷ Kalaycıoğlu ve Toprak tarafından 2004 yılında yapılan başka bir araştırmada da seçmen görüşleri benzerdir. Erkeklerin % 68,5'i ve kadınların % 73,7'si kızlarının siyasete girmesini uygun bulduklarını söylemekte; ankete katılanların % 74,3'ü mecliste kadın milletvekillerini yetersiz bulmakta; % 73,6'sı siyasal partilerin kadınları çekebilmek için yeterince çaba göstermediğini düşünmekte; % 65,1'i ise kadınlara siyasette fırsat tanınmadığına inanmaktadır.¹⁸

Seçimlerde eşitlik ve rekabet

POLITY IV'ün en son olarak 2008 yılında yayınlanan indeksi yürütmenin seçilmesi konusunda Türkiye'nin puanını 10 üzerinden 8 olarak belirlemiştir. Ordu eskiden dolayı yollardan yürütmenin seçilmesini etkilemekteydi denmiş, 1997'de Refah Partisi'nin lideri Necmettin Erbakan'ın görevinden istifa etmesinde ordunun oynadığı rol

¹² Freedom house 2005 Raporu.

¹³ Freedom house 2004 Raporu.

¹⁴ Freedom house 2009 Raporu.

¹⁵ Freedom house 2010 Raporu.

¹⁶ Freedom house 2008 Raporu.

¹⁷ TÜSİAD ve KAGİDER'in birlikte yürüttüğü 2008'de yayınlanan "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri" adlı araştırma.

¹⁸ TÜSİAD ve KAGİDER'in birlikte yürüttüğü 2008'de yayınlanan "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri" adlı araştırma.

örnek gösterilmiştir. Ordunun artık doğrudan bir kontrolü olmasa da hâlâ siyasi sistemi yönlendiriyor olduğu tespitinde bulunulmuş, özellikle iç güvenlikte rol oynaması olumsuz bir değerlendirmeye sebep olmuştur. İstenildiği takdirde silahlı kuvvetler hala önemli ölçüde siyasi alana etki edebiliyor denmiş, ancak eskiden olduğu kadar siyasi alana hâkim olmak gibi bir isteği kalmadı diye eklenmiştir. Yürütmenin seçilmesinde yaşanan problemlere bir başka örnek olarak, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olarak seçimine tepki olarak düzenlenen kitle gösterilerinden bahsedilmiştir.

Yine aynı indekse göre siyasete katılımında Türkiye'nin puanı altı olarak belirlenmiş, önemli sorunlar olarak da mahkemeler tarafından partilerin kapatılması, Kürtlerin ve İslami görüşe sahip olanların politik olarak organize olmaları ile kamu politikalarını etkilemeleri önünde engellerin olması ve siyasetteki karşıtlıkların şiddeti belirtilmiştir. Siyasi partilerin kapatılması FH indeksinde de olumsuz bir değerlendirmeye yol açmış, parti kapatma sebeplerinin kapsamının daraltılması olumlu karşılanırken, partilerin hâlen programlarının anayasaya aykırı olması nedeniyle kapatılabiliyor olmaları eleştirilmiştir.

Seçilmiş sivil yöneticiler üzerindeki kısıtlamalar

FH'a göre son yıllarda ordunun siyasetteki rolünün azaltılması konusunda bazı olumlu yasal gelişmeler yaşanmıştır.¹⁹ Ordunun Milli Güvenlik Kurulu'ndaki rolü tavsiye verici bir role indirgenmiş, Mayıs 2005 reformları uygulanmıştır. Ağustos 2004'te Milli Güvenlik Kurulu başkanlığına ilk defa bir sivil getirilmiştir. Anayasal reformlar ile ordu harcamaları ile ilgili olarak parlamentoya karşı daha sorumlu hale getirilmiştir. Ancak generallerin hâlen siyasi meselelerde görüş bildirmesi ve sivil otorite tarafından tam bir kontrolünün sağlanamaması eleştirilmektedir. Yargı bağımsızlığı da başka öne çıkan sorunlar arasındadır. POLITY IV yürütme üzerindeki kısıtlamalar konusunda Türkiye'nin puanını yedi olarak belirlemiş, yargının bağımsızlığı, bilhassa ordunun etkisi altında kalması üzerinde durmuştur. FH yargı bağımsızlığı hakkında başka bir konuyu vurgulamış, hükümetin atamalar ve finansman yollarıyla hâkimleri etkileyebilmesini²⁰ ve

¹⁹ Freedom house 2008

²⁰ Freedom house 2010

2007'nin sonundaki ihtilafli yasayı²¹ eleştirmiştir ki bu sorunlar bir sonraki başlık ile daha yakından ilgilidir.

Demokratik yönetimin kalitesi

Demokrasi indekslerinde yönetimin işlerliği; yolsuzlukla mücadele, şeffaflık ve cevap verilebilirlik gibi kriterler üzerinden ölçülmektedir. FH değerlendirmelerini hükümetin yolsuzlukla mücadele yöntemleri, denetleyici kurumların varlığı gibi kriterler üzerinden yapmakta ve özellikle Transparency International'ın Yolsuzluk Algısı İndeksi (Corruption Perceptions Index) tespitlerini kriter olarak almaktadır. Bu indeksin 2009 değerlendirmesine göre Türkiye 180 ülke arasında 61'inci sırada olmak üzere geri sıralarda yer almaktadır. EIU'in Demokrasi İndeksi hükümet işlerliğini ölçmek için hükümet politikalarına, hükümetin yolsuzluk seviyesine, hükümetin seçimler haricinde seçmenlere karşı sorumlu davranıp davranmadığına ve görevlerini şeffaflıkla yürütüp yürütmediğine bakmaktadır. Bizim daha önce ele aldığımız, yasama temsilcilerinin özgür seçimler sonucu iş başına gelip gelmediği de işlerlik göstergesinin kapsamına alınmıştır. Bu indekse göre, hükümetin işlerliği konusunda Türkiye'nin aldığı not 2007'de 10 üzerinden 6,79 iken, 2008'de 6,07'e düşmüş, sonra 2010'da tekrar yükselmiş ve 7.14 olmuştur.

Demokrasiye destek

Türkiye'deki demokrasinin işleyişini ölçen indeksler ve bu konuyu araştıran akademik çalışmaların sonuçları dışında bizim için önemli olan bir grup diğer bulgu da vatandaşların demokrasiye desteğinin ne kadar kuvvetli olduğu hakkındadır. 2005'te yapılan bir ankete göre "Seçilmiş bir liderdense işin ehli bir diktatörü tercih eder misiniz?" sorusuna doğuda % 68,9'luk bir kesim ve batıda % 66,3'lük bir kesim "hayır" cevabını vermiş. Bu iki anket sorularına verilen cevaplar halkın alternatif bazı rejimleri tercih etmek isteyebileceğini göstermektedir. Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak'ın 2007'de yayınlanan "Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset" adlı çalışmasına göre ise vatandaşların daha büyük bir bölümü (% 77) demokrasinin en iyi rejim olduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmaya göre, %59'luk bir kesim ordunun sivil yönetimi gerektiği durumlarda eleştirebileceğini düşünmektedir. 2004'te yayınlanan başka bir

²¹ Freedom house 2008

çalışmanın bulgularına göre, eğitilmiş olanlar ve erkekler arasında demokrasiye olan destek daha yüksektir.²² Kişisel refah ve demokrasiye destek arasında bir ilişki saptanmamıştır ve yaşlı nüfus genç nüfusa nazaran demokrasiyi daha çok desteklemektedir. Bu çalışma ile demokrasi ve demokratikleşme yönündeki tutumların düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, demokrasinin pekişmesi için gerekli olan uygun siyasi kültürün henüz oluşmadığı görüşü belirtilmiştir. Bir siyasi sistem olarak demokrasi destekleniyor ancak bu kişilerin bir kısmı demokrasiye tam bir bağlılıktan sonra statükoyu tatmin edici buluyor şeklinde bir sonuca varılmıştır.

EIU'nun demokrasi indeksi diğer indekslerden farklı olarak siyasi kültürü de demokrasinin işleyişinin bir parçası olarak görmekte, vatandaşların demokrasiye olan desteği ile ordunun ya da teknokratların ülkeyi yönetmesi, demokrasinin ekonomik performansı olumlu etkileyip etkilemediği konusundaki algılarını da değerlendirmelerine katmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin rejimlerine göre sıralamalarında demokratik politik kültür de bir gösterge olarak yer almaktadır. Bu indekse göre, Türkiye'nin bu alandaki notu oldukça zayıftır (2007'de 10 üzerinden 3,75'ken 2008'de 5'e yükselmiş ve 2010'da da 5 olarak kalmıştır).

Türkiye'de Demokrasi Algısı

Türkiye'deki vatandaşların demokrasi algısını iki temel boyutta inceleyebiliriz. Birisi var olan rejim ve düzen hakkında düşünülenler, ikincisi vatandaşların demokratik yönetim biçimini nasıl tanımladıkları ve demokrasiye bir rejim olarak verdikleri destek. Birinci boyut Türkiye'de işleyen mevcut sistem hakkında bilgi verirken, ikinci boyut siyasi kültür hakkında bilgi vermektedir ki demokrasinin bugün ve ileride nasıl işleyeceğini de etkileyebilecek bir faktördür.

Bu iki boyutu inceleyen çalışmalarda kullanılan iki ayrı yöntemden bahsedebiliriz. Birisi vatandaşların var olan düzen, demokrasi ve demokrasiye verdikleri destek hakkında doğrudan sorular, diğeri de siyasi sistemi, demokrasiyi ve işleyişini oluşturan ve etkileyen değişik siyasi özellikler hakkında yöneltilen ayrıntılı sorular. Bu çalışmada

²² "Political culture in Turkey: Connections among attitudes toward democracy, the military and Islam", Mark Tessler ve Ebru Altınoğlu, Democratization, Cilt 11, No 1, 2004.

her iki yöntem de takip edilmiştir.²³ Örneğin, siyasi kültürü anlamak amacıyla cevap veren kişi için demokrasinin ne anlam ifade ettiği açık uçlu bir soruyla araştırıldığı gibi, parti kapatma hakkındaki düşünceleri ya da ordunun siyasetteki rolü hakkında ayrıntılı sorular da sorulmuştur. Ya da Türkiye’deki sistem hakkındaki düşünceleri ya da sistemden ne kadar memnun oldukları doğrudan sorulduğu gibi Türkiye’de ordunun sivil hükümetin denetimi altında olup olmadığı ya da seçimlerde partilerin eşit şartlarda yarışıp yarışmadığı gibi konularda ayrıntılı sorular da yöneltilmiştir.

Ayrıntılı sorular hazırlanırken demokratik rejimi oluşturan temel özellikler, bir başka deyişle demokrasinin olmazsa olmazları, ve demokrasinin işleyiş kalitesini etkileyen özellikler göz önünde tutulmuştur. Bu özellikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz: 1) Hak ve özgürlükler (ki daha detaylı olarak bireysel özgürlük ve eşitlikleri, grup haklarını, ifade özgürlüğünü ve örgütlenme özgürlüğünü içermektedir) 2) Seçimlerde eşit katılım ve rekabet 3) Seçilmiş yöneticiler üzerindeki kısıtlamalar ve de son olarak 4) Demokratik yönetimin kalitesi (ki daha da detaylı olarak içerdiği alanlar olarak şeffaflık, hesap verilebilirlik, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü sayılabilir).

Türkiye’de mevcut düzen hakkındaki algı

Mevcut düzenin bahsettiğimiz dört ana başlık çerçevesindeki özellikleri hakkında vatandaşların ne düşündüğüne geçmeden önce doğrudan sorulara verilen cevapların üzerinde duracağız ki bu yanıtlar Türkiye’deki siyasi düzeni anlamak açısından son derece çarpıcıdır.

“Türkiye’deki Demokrasiye 0 İle 10 Arasında Bir Karne Notu Verecek Olsanız, Ne Verirdiniz?” şeklinde yöneltilmiş soruya verilmiş olan ortalama cevap 5,03’dür. Bu soruda 10’un tam bir demokratik sisteme 0’ın ise tam bir otoriter sisteme, bir başka deyişle demokrasinin hiç olmadığı bir sisteme, denk geldiği belirtilmiştir. Dolayısıyla vatandaşların gözünde Türkiye’deki sistem demokrasi ile otoriter sistem arasındaki bir yere tekabül etmektedir ki aslında daha önce bahsettiğimiz demokrasi indekslerinin Türkiye’deki demokrasinin seviyesi hakkında vardıkları kanıya yakındır. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi FH Türkiye’de kısmi özgürlükler olduğunu belirtmiş, EIU ise melez bir rejim olduğu kanısına varmıştır. Bu sorunun sorulduğu kişilerden de

²³ Araştırmaların örnekleme ve yöntemi hakkında bilgi için ekteki rapora bakınız.

yalnızca yüzde 23,6'sı Türkiye'deki sistemi 8 ile 10 arası, tam demokrasiye yakın bir yere koymuştur. Eğitim seviyesi bu soruya verilen cevabı etkilemektedir ve genel olarak eğitim seviyesi arttıkça demokrasinin seviyesi hakkındaki verilen notun azaldığı görülmektedir.

Türkiye'deki demokrasi ile ilgili doğrudan sorulmuş bir başka soru kişilerin demokrasinin işleyişinden ne derece memnun olduklarıdır. Bu soru hem Nisan ayı araştırmasında hem de Mayıs ayı araştırmasında sorulmuştur. Cevaplayanların verdikleri ortalama puan 10 üzerinden 5 (Nisan) ve 4,81 (Mayıs) olmuştur. Cevap verenlerin sadece yüzde 23,5'i 8 ile 10 arası puan vermiş, yüzde 58,6'sı ise 0 ile 5,9 arası bir puan vermiştir. Yine eğitimin cevapların farklılaşması üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Lise mezunu, üniversite ya da yüksek okul mezunu olan kişiler memnuniyeti en düşük olanlardır. Kendisini dindar olarak tanımlayanlar arasında ortalama puan 6,7'dir ve kişilerin kendi belirttikleri siyasi kimliklere göre oluşturulan kategoriler arasında demokrasinin işleyişinden memnuniyette en yüksek seviye bu kategoride görülmektedir. Bu soruya verilmiş farklı cevaplarla ilişkilendirilecek bir diğer faktörün ise kişilerin 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde il genel meclisi için oy verdikleri parti olduğu görülmektedir. AK Parti'ye oy vermiş olan kişiler arasındaki ortalama puan 6,6 iken CHP'ye oy verenlerin arasındaki ortalama değer 2,9 olmuştur. Bu iki uç arasında MHP'ye oy vermiş olanların ortalama değeri 4,2 ve DTP'ye oy vermiş olanların ortalama değeri 3,9 yer almaktadır.

Bu soruda tespit ettiğimiz parti seçmenleri arası farklılaşma Türkiye'de demokrasinin işleyişi ile ilgili daha ayrıntılı yönelttiğimiz sorularda da genelde görülmektedir. Toplumdaki kutuplaşmanın da bir göstergesi olarak düşünülebileceği için endişe vericidir. Daha ilerde bahsedeceğimiz üzere siyasi kültür ile ilgili sorularda böyle bir parti seçmenleri arası farklılaşma çok açık bir şekilde ortaya çıkmamaktadır.

Liberal demokrasi anlayışının en önemli özelliklerinden bir tanesi bireysel özgürlüklerdir. Kişilerin kendilerini ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, toplumun ve devletin baskısından uzak, kendi tercihlerine göre yaşayabilmeleri kritik öneme sahiptir. Türkiye'deki mevcut duruma bakıldığında karışık bir yapı gözlemlenmektedir. "Siz, Siyasi Düşüncelerinizi Çevrenizle Paylaşmaktan Çekiniyor musunuz?" sorusuna yüzde

81,4 çekinmiyorum cevabını vermiştir. İlk bakışta yüksek bir değer gibi gözüke de yüzde 17,2 kadar bir kesimin ifade özgürlüğü konusunda endişe taşıması sorunlu bir ortama işaret etmektedir. “Etnik, dini ve diğer azınlıkların kendilerini yeterince ifade edebildiklerini düşünüyor musunuz?” sorusuna ise yüzde 49,9 düşünmüyorum cevabını vermiştir. Toplum içinde çeşitli gruplara ayrımcılık yapıp yapılmadığına dair sorulara verilen cevaplar ise yine endişe vericidir. Bu sorular kişisel özgürlükler ya da grup hakları altında değerlendirilebilir. Ayrımcılığa en çok maruz kaldığı düşünülen kişiler ya da grupların kadınlar, dar gelirliler, dindarlar ve eşcinseller olduğu görülmektedir. Soru yöneltilenlerin yüzde 50,5’i kadınlara yönelik, yüzde 46,8’i dar gelirlilere yönelik, yüzde 46,1’i dindarlara yönelik, yüzde 43,1’i ise eşcinsellere yönelik ayrımcılık yapıldığını ifade etmiştir.

İfade özgürlüğü kapsamı altında düşünülebilecek başka bir alan da medya özgürlüğüdür. Bilhassa son yıllarda hem kamuoyunda dikkatleri çekmiş olması hem de daha önce bahsettiğimiz demokrasi indekslerinde Türkiye’nin sıkça eleştiriye maruz kalmış olduğu bir alan olması açısından bu konuyla ilgili sorulara verilen cevap önemlidir. “Sizce gazeteciler ve yazarlar medyada fikirlerini özgürce açıklamaktan çekiniyorlar mı?” sorusuna çok yüksek bir oranda (yüzde 55,4) çekiniyorlar cevabı verilmiştir. Bu soruda daha önce bahsetmiş olduğumuz parti seçmenleri arası farklılaşmanın da bir örneğini görmekteyiz. 2009 seçimlerinde AK Parti’ye oy vermiş olanların yüzde 55,6’sı çekinmiyorlar derken, CHP’ye oy vermiş olanların sadece yüzde 19,6’sı çekinmiyorlar demiştir. Yine bu uç değerlerin arasında MHP’ye oy vermiş olanlar (% 31,9) ve DTP’ye oy vermiş olanlar (%31,6) yer almaktadır. “Hükümet, basın özgürlüğünü kısıtlamakta mıdır?” sorusuna verilen cevaplar da benzerdir. Kısıtlamaktadır diyenlerin oranı yüzde 53,2 gibi yüksek bir orandır. Yine 2009 yerel seçimlerinde AK Parti’ye oy vermiş olanların daha yüksek bir kısmı (% 60,7) basın özgürlüğünün kısıtlanmadığını söylemekte, CHP’ye oy vermiş olanların ise sadece yüzde 14,3’ü kısıtlanmadığını ifade etmektedir. Yine MHP’ye ve DTP’ye oy vermiş olanlar arada değerlerde basın özgürlüğünün kısıtlanmadığı görüşündedir.

Özgürlükleri vurgulayan liberal demokrasi anlayışından daha da kısıtlı bir demokrasi tanımı yapan prosedürel, minimalist demokrasi anlayışının temel noktalarından olan seçimlere katılımı eşitlik ve rekabet konusuyla ilgili de çeşitli

sorular yöneltmiştir. Demokrasinin en vazgeçilemez özelliklerinden biri olan bu noktada bile vatandaşların gözünde Türkiye'deki sistemin sorunlu olduğu görülmektedir. “Türkiye’de seçim sürecinde bütün siyasi partilerin eşit şartlarda yarıştıkları şeklindeki görüşe ne derece katılıyorsunuz?” sorusuna katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını verenler yüzde 62,5 gibi çok yüksek bir kesimi oluşturmaktadırlar. Yine partiler arası bir ayrışma görülmektedir. 2009’da AK Parti’ye oy vermiş olduğunu söyleyenler içinde partilerin seçimlerde eşit şartlarda yarıştıkları görüşüne katılanların toplam oranı yüzde 49,1 olurken, CHP’ye oy vermiş olanlar içerisinde bu oran sadece yüzde 17 olarak kalmıştır. DTP’ye oy vermiş olanlar da benzer bir görüş içersindedirler. DTP’ye oy vermiş olanların yüzde 52,6’sı bu soruya katılmıyorum cevabı verirken yüzde 26,3’ü kesinlikle katılmıyorum cevabı vermiştir. Melez rejimler üzerine önemli çalışmaları olan Steven Levitsky ve Lucan A. Way’e göre “rekabetçi otoriter” (competitive authoritarian) sistemlerin tanımlayıcı özelliği seçimlerde âdil rekabetin olmamasıdır.²⁴ Bu soruya verilen cevaptan anlaşılan bir nokta vatandaşların algısına göre Türkiye’deki seçimlerin melez rejimlerde görülen bazı özelliklere yakın bir nitelik taşımakta olduğudur.

Özgürce oy kullanma konusunda da bazı sorunlar olduğu görülmektedir. “Türkiye’de insanların seçimlerde oylarını baskı altında kalmadan özgürce kullandıkları şeklindeki görüşe ne derece katılıyorsunuz?” sorusuna yüzde 30,2 gibi yüksek bir oranda katılmadığını ya da kesinlikle katılmadığını belirten olmuştur. Yine parti seçmenleri arası bir farklılaşma söz konusudur. 2009’da AK Parti’ye, Saadet Partisi’ne ve diğer kategorisi altında toplanmış küçük partilere oy verdiğini söyleyenler arasından yüzde 80 üzerinde (toplam) katılıyorum cevabı veren olurken, diğer partilere (CHP, MHP, DTP, DP) oy verdiğini söyleyenler arasından ifade edilen (toplam) katılıyorum cevabı yüzde 66’nın altında kalmıştır. Ayrıca üniversite ve yüksek okul mezunu kişiler arasında katılmıyorum cevabının oranı diğer kategorilere nispeten daha yüksektir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi seçilmiş yöneticiler üzerindeki kısıtlamalar yine bu araştırmada incelenen bir diğer alandır. İlk akla gelen ordunun seçilmiş hükümet üzerindeki olası etkisidir. “Türkiye’de ordunun sivil denetim/ hükümetin denetimi altında olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna yüzde 41,8 gibi yüksek bir oranda

²⁴ “Competitive Authoritarianism Hybrid Regimes after the Cold War,” Cambridge University Press, 2010.

düşünmüyorum cevabı verilmiştir ve parti seçmenleri arası bir farklılaşma yine görülmektedir. Bu sefer 2009 yılında AK Parti ve DTP'ye oy vermiş kişilerin cevapları benzerlik göstermektedir. AK Parti'ye oy vermiş olanların yüzde 41'i düşünmüyorum derken DTP'ye oy vermiş olanların yüzde 40,8'i aynı cevabı vermiştir. Buna kıyasla CHP'ye oy vermiş olduğunu ifade etmiş olanlar arasında ordunun sivil denetim altında olduğunun düşününlerin oranı çok daha yüksek, yüzde 66,1'dir.

Türkiye'deki mevcut düzen hakkındaki algılarla ilgili değineceğimiz son alan ise demokrasinin kalitesinin göstergesi olabilecek konulardaki sorulardır. Burada şeffaflık, seçimler yoluyla hesap verilebilirlik, denetim, devlet kurumlarında vatandaşlara eşit muamele ve yargı bağımsızlığı hakkında sorular yöneltilmiştir. Yüzde 66,1 gibi yüksek bir oranda, kişiler "Türkiye'de seçilmiş yöneticilerin icraatları hakkında kamuoyu yeterli bilgiye sahiptir" ifadesine katılmadıklarını ya da kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. "Türkiye'de seçilmiş yöneticiler icraatları hakkında seçim yoluyla halka hesap verirler" ifadesine katılmayan ya da kesinlikle katılmayanların oranı ise toplam yüzde 46,7 olmuştur. "Türkiye'de seçilmiş yöneticiler icraatları hakkında seçim dönemleri arasında da denetlenip, hesap verirler" ifadesine de katılmayan ya da kesinlikle katılmayanların oranı yine yüksektir ve toplam yüzde 50,3'ü bulmuştur.

Devlet kurumlarında eşit muamele konusunda da genelde çok olumlu bir durum görülmemektedir. "Yargıda vatandaşlara eşit davranıldığını düşünüyor musunuz?" sorusuna yüzde 62,6 kişi düşünmüyorum cevabını vermiştir. Aynı soru devlet daireleri, belediyeler ve emniyet için de sorulmuştur. Düşünmüyorum cevabı bütün kurumlar için yüzde ellinin üstünde olmuştur.

Hukukun üstünlüğünü en temelden etkileyecek faktörlerden biri olan yargının bağımsızlığı hakkında da vatandaşların mevcut durumu nasıl algıladıkları hakkında bir soru yöneltilmiştir. "Sizce, yargı hükümetten bağımsız mıdır?" sorusuna yüzde 48,5 bağımsız değildir cevabını vermiş, yüzde 10,9 ise cevabı ya da fikri olmadığını belirtmiştir. Bu konuda da kişiler arasında 2009'da oy verdikleri partiye göre bir farklılaşma gözlemlenmektedir. AK Parti'ye oy vermiş olanların arasında bağımsızdır diyen yüzde 53 iken, diğer kategorisi altında toplanan küçük partilere oy verenler dışında

bu oran hep yüzde 46'nın altında kalmıştır. CHP'ye oy verenler arasında bağımsız değildir cevabını verenlerin oranı yüzde 70,5'e çıkmıştır.

Türkiye'deki mevcut demokratik sistem hakkında vatandaşların algısına bakıldığında genel olarak varılabilecek sonuç demokrasinin işleyişi ile ilgili birçok alanda sıkıntı tespit edildiğidir ve bu bölümün ilk başında değindiğimiz demokrasinin seviyesi ile demokrasiden memnuniyet üzerine doğrudan sorulmuş olan iki sorunun cevaplarını destekler niteliktedir. Vatandaşlar demokrasinin bugünkü durumundan memnun olmadıklarını belirttiklerine göre demokrasinin işleyişinde değişikliklere yol açabilecek bazı kurumsal değişiklikleri desteklemekte midirler?

Kurumsal değişikliklere destek

Son zamanlarda kamuoyunda tartışılmakta olan iki kurumsal değişiklik önerisi parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş ve yüzde 10 barajının kaldırılmasıdır. "Türkiye'de başkanlık sistemine geçilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?" sorusuna yüzde 6,7 kesinlikle geçilmeli, yüzde 33,2 geçilmelidir, yüzde 30,1 geçilmemelidir, yüzde 13,3 kesinlikle geçilmelidir, yüzde 16,7 ise cevap ya da fikrim yok yanıtını vermiştir. Cevap ya da fikrim yok diyenlerin oranının oldukça yüksek olması bu konunun daha kamuoyunda yeterince tartışılmamış olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Bilhassa kadınlar arasında cevap ya da fikrim yok yanıtı verenler çok büyük bir grubu oluşturmaktadır. Görüşme yapılmış olan kadınların yüzde 22,1'i bu soruda cevap ya da fikrim yok demişlerdir.

"Seçimlerde uygulanan % 10 seçim barajı ile ilgili olarak aşağıdaki görüşlerden hangisini doğru buluyorsunuz?" sorusuna ise yüzde 48,5 aynı şekilde kalmalı, yüzde 17,2 indirilmeli, yüzde 22,9 tamamen kaldırılmalı, yüzde 11,3 ise cevap ya da fikrim yok şeklinde yanıtlamıştır. Aynı şekilde kalmalıdır cevabını verenler 2009 yerel seçimlerde AK Parti'ye oy vermiş olanlar arasında yüzde 64,8'lik bir grubu oluşturmaktadırlar. Yüzde 10 barajında değişiklik yapılmasını istemeyenlerin gençler arasında çoğunlukta olduğu gözükmektedir. Ayrıca cevap verenlerin yaşı arttıkça yüzde 10 barajına verilen desteğin azaldığı görülmektedir. Seçim sisteminde uygulanan yüzde 10 barajının demokrasinin işleyiş tarzı üzerinde çok önemli etkisi vardır. İstikrarı arttırmayı sağlarken farklı görüş ve çıkarların temsil edilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla çoğulcu bir

demokrasiden çok çoğunlukçu bir demokrasinin şekillenmesine neden olmaktadır. Yüzde 10 barajına verilen destek toplumda çoğunlukçu demokrasinin önemli oranda desteklendiğinin de bir göstergesi olabilir ki bu konuya bir sonraki siyasi kültür başlığı altında daha detaylı olarak değineceğiz.

Türkiye’de siyasi alanda temsilde sorunlar yaşayan bir grup kadınlardır. Daha önce bahsettiğimiz gibi toplumda kadınlara yönelik ayrımcılık olduğu kanısının da yaygın olduğu görülmektedir. Kadınların temsilini arttırabilecek bir yöntem olan kadın kotalarının ise genel olarak destek görmediği ortaya çıkmıştır. “Siyasette daha fazla kadının yer alabilmesi konusunda aşağıdaki tercihlerden hangisini desteklersiniz?” sorusuna ancak yüzde 7,2 “yasayla partilere zorunlu kota uygulaması konulmalıdır” cevabını vermiştir. Yüzde 6,1 “partiler kendi tercihlerine göre kota uygulamasına geçmelidir” görüşünü desteklemiş, yüzde 31,2 gibi daha büyük bir kesim “kadınlar siyasal partiler tarafından teşvik edilmelidir” ifadesine katılmış, çoğunluk ise “hiçbir kota konulmamalıdır, tamamen toplumun gelişimine bırakılmalıdır” görüşünü benimsemiştir. Kadınlar arasında bu son görüşü benimseyenler her ne kadar erkeklere göre daha az olsa da yine de yüzde 45,5 gibi yüksek bir oranı oluşturmaktadırlar.

Kişilerin bahsettiğimiz kurumlarda yapılacak değişikliklerle ilgili tercihleri siyasi kültürle de yakından ilgilidir. Değişik grupların görüş ve çıkarlarının temsil edildiği çoğulcu demokrasinin mi yoksa istikrarın ön planda olduğu çoğunlukçu demokrasinin mi toplumda daha çok destek gördüğü yine siyasi kültürün bir parçası olarak görülebilir.

Siyasi kültür

Vatandaşların demokrasiyi nasıl tanımladıkları ve demokrasiyi ne kadar vazgeçilemez bir kurum olarak gördükleri demokrasinin işleyiş tarzını ve kurumsallaşmasını etkileyecek siyasi kültürün önemli öğeleri olarak düşünülebilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi demokrasinin vatandaşlar nezdinde tanımı ve demokrasiye verilen destek hem doğrudan sorular yöntemi hem de demokrasinin farklı özellikleri hakkında ayrıntılı sorular yoluyla anlaşılmaya çalışılmıştır.

“Sizce demokrasi ne anlama gelmektedir?” şeklinde yöneltilen açık uçlu soruya verilen cevaplarda ön plana çıkan kavram özgürlüktür. Görüşülen kişilerin yüzde 33’ü demokrasiyi özgürlük ya da özgür düşünce olarak tanımlamıştır. Bir diğer yüzde 9,6’lık

grup ise “insanların hür/ özgürce yaşama şekli” cevabını vermiştir. “Yeni Anayasa vatandaşları mı yoksa devleti mi korumayı esas almalıdır?” sorusuna verilen cevaplar da bu sonucu destekler niteliktedir. Yüzde 69,6 bu soruyu “vatandaş korumayı esas almalıdır” şeklinde yanıtlamıştır. “Sizce, hâkim ve savcıların önceliği devleti mi yoksa bireylerin haklarını mı korumak olmalıdır” sorusunda da bireylerin hakkını korumak olmalıdır cevabını veren kişiler görüşülenlerin yüzde 76,7’sini oluşturmaktadır.

Özgürlükler konusuna yapılan bu vurgunun bütün grupların siyasette temsil edilme hak ve özgürlüğü düşüncesine tam olarak yansıdığı söylenemez. Örneğin, “Siyasi partilerin kapatılmasını doğru buluyor musunuz?” sorusuna yüzde 41,9 doğru buluyorum yanıtını vermiştir. “Kürt etnik kimlik temelinde siyaset yapan bir partinin bulunmasını normal karşılar mısınız?” sorusuna da normal karşılarım cevabını verenler görüşülenlerin yüzde 43,7’sini oluşturmaktadır. Aynı soru “dine dayalı bir düzen kurmak isteyen bir siyasi parti” şeklinde sorulduğunda ise normal karşılarım cevabını verenler yüzde 35,9’a düşmektedir.

Demokrasinin kurumsallaşması ve işleyişi için önemli olan bir diğer noktanın farklı yaşam tarzlarına sahip olanların birbirlerine gösterdikleri tolerans olduğu düşünülebilir. “Kürtlerle bir arada yaşamaktan rahatsızlık duyar mısınız, duymaz mısınız?” sorusuna rahatsızlık duyarım diyen kişiler görüşülenlerin yüzde 17,8’ini oluşturmuştur. Aynı soru Aleviler, gayri müslimler, eşcinseller ve Romanlar hakkında sorulduğunda rahatsızlık duyacağını söyleyenler yüzde 11,5, 15, 50,2 ve 18,5 büyüklüğünde gruplardır.

Seçilmiş yöneticiler üzerindeki kısıtlamalar konusunda yine ilk akla gelen noktalardan biri vatandaşların ordunun siyasetteki rolü hakkındaki düşünceleridir. “Ordunun sivil denetim/ hükümetin denetimi altında olması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna yüzde 41 gibi yüksek bir oranda düşünmüyorum yanıtı verilmiştir. “Bazı durumlarda ordunun yönetimi ele almasını onaylar mısınız?” sorusuna ise onaylarım cevabını verenler görüşülen kişilerin yüzde 39’unu oluşturmaktadır.

Bu sorudan görülen Türkiye’de demokrasiye olan desteğin çok da kuvvetli olmadığıdır. “Size göre, demokrasi ile ilgili hangi görüş doğrudur?” sorusuna verilen cevaplar da bu sonucu destekler niteliktedir. Görüşülenlerin yüzde 21’i “bazı durumlarda

demokrasiden taviz verilebilir” yanıtını vermiş, bazıları da “yönetim biçiminin demokrasi olup olmadığı beni ilgilendirmez” şeklinde cevaplandırmışlardır. “Düzeni ve güvenliği sağlamak için bazen demokrasiden taviz verilebilir şeklindeki ifadeye ne derece katılıyorsunuz?” sorusuna ise kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevabını verenler toplam yüzde 44,8 olmuştur. Demokrasinin ekonomik kalkınmayla çeliştiği ise düşünülmemektedir. “Sizce demokrasi ekonomik kalkınmayı sağlamak için iyi bir rejim midir?” sorusuna yüzde 81,4 iyi bir rejimdir cevabını vermiştir.

Demokrasinin işleyiş şekli açısından ise bir olumlu bulgu toplumda uzlaşmacı lidere yönelik bir desteğin görülmesidir. “Görüşlerinde ısrar eden güçlü bir lidere mi yoksa uzlaşmacı lidere mi ihtiyaç vardır?” sorusunda uzlaşmacı bir lideri destekleyenler çok daha büyük bir gruptur. Görüşülen kişilerin yüzde 78,4’ü bu yönde fikir belirtmişlerdir.

Sonuç yerine

Bu bulgulardan yola çıkarak, araştırmamızın bu aşamasında aşağıdaki sonuçları ön plana çıkartabiliriz:

- 1) Vatandaşların gözünde Türkiye’deki demokratik sistem kusurlu bir demokrasidir, hatta melez rejime kayma riski taşımaktadır.
- 2) Toplumun demokrasiyi algılaması da özellikle haklar ve özgürlükler alanında sınırlı ve kusurlu bir yapıya sahiptir. Bu da bize, demokrasinin pekişmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için etkili olabilecek demokratik siyasi kültürün Türkiye’de hâlâ gelişmediğini göstermektedir.
- 3) Üçüncü olarak ve bu noktada, demokratik kültür yapımızın nitelik ve algı düzeyinde düzen ve istikrarı temsil ve özgürlüğün önüne koyduğunu görüyoruz. Yüzde 10 barajına, parti kapatmaya, kadınlar için kota koymamaya dönük eğilim ve de bugüne kadar hiç tartışılmayan başkanlık sistemini yüzde 40’lar düzeyinde destek temsile karşı var olan düzeni koruma tercihini ve istikrara öncelik verme eğilimini göstermektedir.

- 4) Toplumun demokrasi algısını ikiye ayırmak mümkündür. Türkiye’de şeffaflık, hesap verilirlik ve vatandaşlara eşit davranma temelinde eleştiriler varken, toplum kendi içinde haklar ve özgürlük alanlarına çok sınırlı bakmaktadır.
- 5) Bununla birlikte, beşinci olarak, haklara ve özgürlüklere sınırlı bakan toplum içinde ciddi boyutta kutuplaşma da yaşanmaktadır. Özellikle Türkiye’de hükümet ve muhalefet parti seçmenleri arasında bu kutuplaşma daha net olarak ortaya çıkmaktadır.
- 6) Son olarak, araştırma bulguları kimlikler, kadınlar, gençler, meslek grupları ve eğitim düzeyinde farklılaşma eğilimleri göstermektedir. Bölgesel farklılaşma olgusunu da ekleyerek bu eğilimleri araştırmamızın ikinci aşamasında odak grup çalışmalarıyla çözümleneceğiz.

Nitelik ve algı düzeylerinde kusurlu ve melez rejime dönüşme riski taşıyan demokrasimizi, bu konumunu, odak grup çalışmalarıyla temellendirmek, bize aynı zamanda demokrasimizi pekiştirme ve güçlendirmenin gerektirdiği çabalar için ipuçlarını da verecektir. 12 Haziran seçimleri sonrası yapacağımız bu çalışma sonucunda belki de tüm bu sorunlara anahtar olan yeni anayasanın da hangi alanlarda yoğunlaşması gerektiği ortaya çıkacaktır.

*Bu çalışmanın hazırlanmasında araştırma asistanımız olarak çalışan Eda Kuşku’ya değerli katkılarından dolayı teşekkür ederiz.